

ՕՐԵՐԻՐ

ԱՅԹԱՅԻՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՒ ԱՐՃԵՍԱԿԱՆ

Եփրատը առ այժմ չարաթիւ երկու անգամ. Չորեքշաբթի շաբաթ օրերը կը հրատարակուի. — Սէկտորեկան գինն է կանխիկ երեք արծաթ Սէ- ճիւս. և խնայարաններ թերթ երեսուն փարայ: Գաւառացի մէկ բաժանորդ եղողը պարտի 43 դրոսը ողջ տասկ բոտոյի ծախս վճարել: Հրատարակելի որ և է գրութիւնը պէտք է ուղղակի առ Տնօրէն Եփրատ հանդիսին — Եւսուփեան խան՝ միջին յարկ՝ Թիւ 9 սենեակը: Անտարակիր և փոխադրական ծախքը վճարուած գրութիւնը կը մերժուին:

ԱՌԱՅԻՆ ՏԱՐԻ 4869 ՆՈՅ. 26 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ԹԻՒ 8

ԿԱՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ
Ա. Զ. Գ. Ս. Ե. Ն.
Մեր Հայոց Ազգը ինչո՞ւ յառաջ չընթար:
Գաղութանկութիւն Տեա Թիւ 6

Պէտք է գիտնալ, որ մարդուս կե- նաց ապահովութիւնը պարտաւիճնու- թեան մէջն է, և եթէ պարտաւիճնու- թիւնը անշարժ մնայ, անոր մէջ կեանքն ալ չչարժիր, յիշէ ով մարդ, որ պարտաւոր ես գաւազանդ, քու կեանքդ ալ անոր մէջն է. առ այն ինչո՞ւ չես չորժիր. հա- տարակաց առջի բարի երեւոյթը կարգը եկած ատեն, կեղծ պարտաւորութիւն- ներ կատարելու գիրքին չես խտարիր, բայց անհաղութեամբ կը թողուս, որ քու ճշմարիտ պարտքերդ ուրիշները կա- տարեն. այն ատեն որ ալ կիսմանս թէ մարդուս նիւթական ու բարոյական ազ- րիւրը վարժարանն է, կը համոզուիս, թէ զանաք մեր տուններէն աւելի հոյակապ և փառաւոր շինելու է, մի և նոյն ատեն ալ նոյն զգացումներդ քեզմէ վանելով՝ կապառես, որ այն կենացդ շէնքը օտար ներք շինեն, ու դուն վայելես. և չես յիշիր թէ ամէն անհատ ասանկ մտածե- լով՝ նոյն շէնքը միշտ ինող շաւենար, և կը մնայ այնպէս անշուք և աներ, թէպէտ կը հաւատամ որ ասանկ շինու- թեան համար ուզուածը չափովդ կու- տաս, բայց ինչո՞ւ մէկէ մը փոխ առա- ծի պէս կուտաս, ու անկէ ետքն ալ տուածիդ վրայ կը լսես, ու չես չորժիր, շարժէ՛, տերեղիր իրաւանցը, նայէ՛, թէ տուածդ ի՞նչ եղաւ, այս փոքր խնդիր մը չէ. ասի մուշուկուս, կամ անհոգ ըլլալու առաջարկութիւն մը չէ, ասի կենաց՝ և մահու խնդիր է, ասոր մէջ խնդութիւն և արտասուք կայ. ըսածս փոքրով ցցունելու, և քեզ զգալի ընե- լու համար եկուր սա — կենաց դորժա- ըն. — անուանած վարժարանուս այցե- լուս եան երթանք, և անոնց ողբոց

արժանի վիճակը աչքէ անցունենք, տես, կրնաս արցունքդ բռնել, սա թաղը կը տեսնաս կոր, թէպէտ բնա- կիչը աղքատ, բայց եկեղեցւոյ ունեցած հատոյթը տար վարժարան կը կառավա- րէ. — ուրախ եմ որ ասանկ վարժարան ունինք: Ի՞նչ ուրախես մի. . . քիչ մը ետքը չիրաւ տէ. . . քու ուրախութիւնդ քեզի թող ըլլայ. և հարուստ եկեղեցի ըսինէ, դուն հաստատուն եկամուսներ բարե- կարգ վարժարաններ ի՞նչու հասկցար. կրնա է, որ եթէ ասանկ բաղմահատոյթ եկեղեցւոյ մը վերակացութիւնը՝ մինչև հիմայ աշխուրհաբար և հաւատարմարար եղած ըլլար, և կը հաւատամ, որ ամի- օր քան հազարէն աւելի հաստատուն եկամուս կրնանար. և այս ալ շատ չէ, այլ քան տարւան միջոցի մեջ, և մէկ կողմէն այն եկամուտը միւս կողմէն նոյն եկեղեցւոյ հանապազօրեայ հատոյ- թը պարտ է թէ միանային, արդարեւ մե- ծամեծս կը գործէին. և մէկ կողմէն ը- տածիս պէս խիստ բարեկարգ վարժա- րաններ կուենային, միւս կողմէն ալ տարուէ տարի նոր ի նորոյ եկամու- տը կը պարտաւորէին. այն ատեն մեր ակնկալած աղւային երջանկու- թեան մէկ արուեսակը անշուշտ ասկէ կը տեսնենք: —Է՛յ հիմայ ի՞նչ պիտի տեսնենք: Հիմախուան տեսնելիքնիս քաղէ որը վարժարանաց մէջ ինչքին խօտի քեզի հետ: —Ի՞նչ է այս նեղ վարժարան մը, տը- լայք կարծես մէկ մէկու վրայ նստած, վարժապետ է, ի՞նչ է, կը քնանայ կոր, ամէնքը տակն ու վրայ, մէկուն ձեռքը գատալիրդ բոլած բանը չկայ, սա գատալան, ի՞նչ է, անդուխտէն վար կ'ապուր կիսադահի մէջ ուր ձեւիչ սը- ձարան ալ կայ, մէկն է նստած քանի մը աշակերտաց մասալ ձիւ խօտիկը, խեղճ աղայը անդէտ էք՝ ձեր բաղթին,

հիւանդ էք, գեղ ինդրել չէք գիտիր, ապագայն ձեզի որչափ վշտալից պիտի ըլլայ, ներեցէք բարեկամ սիրտս կար- ծես ինձմէ դուրս կը փախչի, երթանք — Աս բան մը չէ, ասոր պէս երկու վար- ժարան ալ կայ մէկը մանր տղոց, միւսը աղջկանց, ևս չեմ ուզեր զքեզ հոն ալ տանիլ, ըստ որում հաւաստի եմ որ ա- ռանց լալու անկէ չպիտի կրնաս բաժ- նուիլ. — Ի՞նչ մեռելութիւն. այս թաղին մէջ բնութիւնը սիրտ չէ գրեր. այս զա- ռակաց ծնողքը ինչպէ՞ս անտարբեր են այս մահաբեր ընթացքին, չե՞ն տես- նար, չե՞ն հարցուներ, չե՞ն լսեր, ո՞հ արժոււմ չիայ բնաւ այս թաղին մէջ. — Բարեկամ՝ բարեկամ հաւանքը- ներդ չափով դուրս հանէ դեռ շատ տեսնելիք ունիս այս թաղին Տեսու- թիւնը ի վազուց անտի իր փորը կրթե- լու՝ ինտմեղու ետեւէ եղած է. ով պի- տի զգայ թէ Վզղին գաւառաց ապա- դայ պէտք է. ուսմանք՝ կրթութիւն պէտք է. ասանկ եկեր, ասանկ կերթայ. ուրիշ անդ ամ ասոր վրայ մանրամասնա- կը խօտինք, հիմայ ասեմն ու է եր- թանք. . . . Կը տեսնաս սա նշանուոր թաղին վարժարանը ինչպէս փառաւոր և զար- դարուն է. — Այս՝ գեղեցիկ վարժարան. եր- կուքն ալ գեղեցիկ սրահները ընդար- ձակ սեւեւակները զարդարուն ամէն բան օրինաւոր կ'երևի. Արտաքին չէնք մի նայիր, բարո- յական չէնք նայէ, որ նա միայն կե- նաց դոյութիւնն ունի, և հարկ չկայ խուղարկութեան, ևս արդէն աչքէ ան- ցուցած եմ, պատմեմ, մտիկ ըրէ, այս նշանուոր վարժարաններուն մէջ աշա- կերտ պահելու, և կրթելու կարեւորու- թիւն տուող ժողովուրդը դրեթէ չկայ. բայց (էմբրատը) աշխատուոր վարժա-

պետներ պահելու և արդենքներու ջանք չառն կայ. ըսել է բժշկութեան տեղ ժամանակաւ կայ - եւ ի՞նչ ընելու է - :

Բան ընելու չգար, եթէ անպիտանները հանեմ, պիտանացուները պահեմ կամ բերեմ, և կամ վարձարանը օրինաւորութեան կանչեմ ըսես նէ, վայն եւ կաւ գլխուդ, անանկ պատահարներ դէմդ կելլեն, որուն յաղթելու կատարեալ Մէր ու անձնուիրութիւն պէտք է. եթէ ըսածիս չես հաւատար, կ'ապացուցանեմ :

Ար տեսնա՞ս սա սենեկին մէջ նստող անձը, որչափ աշխոյժ՝ Աղղային մանկուոյն ո՛րչափ նախանձախնդիր, ձեռքը ճակատին կը խորհի վարձարանին բարոյական աւերակացը վրայ. չէնք մը հնարել. խեղճ անձ . . . չէնքիդ հիմանցը տակը օձեր կը փորեն, Ամենասուրբ երրորդութիւն քեզի օգնէ, որ դուն ալ Աղղին օգնես. երթանք բարեկամ, երթանք. մի՛ լար հոս, վասն զի ինչպէս որ կը տեսնաս, հոս պատերազմ կայ, ի հարկէ յաղթութեան դրօշակին վրայ ճշմարտութեան արեւը կը փայլի օր մը :

—Աս որն է. և այս է միայն արտասուց արժանին, ահա՛ ամէն կողմ աւերակ, ամէն կողմ մոխիր՝ ու արտասուք, մեղք, հալած մեղք, ասանկ նշանաւոր անդ մը այս աստիճան անընթացած . . . բա՛ւժ անաղձորոյն բաղդին որոյ մտնաբեր ժամիքը այս որչափ կեանաց արեւմբն է չաղախեալ, տես, ինքզնիւդ աղաքներ . . . խրճիթ մը տակ ի՞նչ կընեն արդեօք. ահ սիրտս կը ճկի, այս արտասուքս կրնան այս մախիթներուն ծառաւ ըլլալ, եղ՛ւ՛կ, եղ՛ւ՛կ :

Չէ՛ բարեկամ՝ չէ, արտասուքդ՝ ու եղ՛ւ՛կներդ՝ պահէ դեռ, այս վայրը արդարեւ մոխրապատ՝ ու ամալի եղած է, փառաւոր անցելոյն տեղ անշուք խրճիթ մը ունի. բայց զիտցիր, որ այդ մախիթներուն տակ այնպիսի սիրոյ կայծեր պահուած են, որք բաւական են խրճիթին մէջ մարդկութեան բարձրութիւնը ու փառքը լուսաւոր փայլեցնելու. տես այս աւերակները, ունին արեւ մը ու լուսին մը, թող արեւը գրանցի իւր լոյսը վըլանայ, նա իւր մէջն ունի այնպիսի լոյսներ, որք մեր մթնոլորտ վայրերը հետզհետէ կը լուսաւորեն, այս նիւթակոն գերեզմանին մէջ բարոյական կեանք կայ. ասկէ ալ երթանք : Ահա՛ բարեկամ մէկ՝ երկու՝ հինգ՝ տասը՝ քսան՝ հարիւր՝ և այլն վարձարաններ, ահա որոց շատերը հեռու, ու շատերը մօտ են մեզի, կը տեսնաս ի՞նչ ցաւալի վիճակ ունին, մէջը հաղարաւոր աշակերտներ Հայոց հաղարաւոր ապագայն ու ժողովուրդը պիտի ըլլան անոնք, բայց պիտի ըլլան ո՛վ պիտի ընէ, հիմայ աղէկ նայէ՛, տես ժողովուրդին պատրաստած աղբիւրը որչափ աւերուած՝ և որչափ քիչ կը վաղէ, և անոր ջուրը պարարտ երկրի վըլայ չվաղէր . . . այլ ի ջուր, անոր պաշ-

տօնեայները մեռելափայ՝ ստատիկ ծառաւոր տաղնապատ, թմրած են. անոր տէրերը նայէ՛ կերակրեն. անոնքնին քաջուած ջուր կ'սպասեն. ջուր . . . խեղճեր. այս անհոգութեամբ յաւիտեան ձեզի ջուր չկայ. տուններին քաջուած աղղին օգտին կ'սպասեն, իրենց գաւաղացը երջանկութիւնը իրենց առանձին փափաքին մէջ կը փնտռեն, և ասոնց համապատասխան խեղճ աղայքը, երբ վարձարանաց մէջ գատարկութեան մալութեամբը լցուած, տուն կը դառնան, և իրենց ծնողաց սիրոյ կոյր համբոյրները կը վայելեն, կը հրճուին, խեղճ աղղայք, անգէտ ձեր ապագային, ձեր ծնողաց հետ կեանք, յառաջագիմութիւն, կը պողաք բայց չէք գիտեր թէ համբոյրները ձեր թոյնն են. ձեր այս ծնողաց գրկացը մէջ ձեր մահը կը բնակի և օր մը այս գեղեցիկ մանկութիւնը՝ ի գերեզման պիտի իջնէ. և ահա՛ մեր այս արտասուքը, այն գերեզմանին վըլայ թափուելու արտասուքներն են, ո՛հ սիրտս հառաչանքներն ալ չեմ կրնար զրոյթել, արցունքներս պարտաւորեալ են թափուելու, լաց բարեկամ լաց, լաց մեր ողորմելի Աղղին վիճակին վրայ, լաց ցաւագին, և համարձէ՛ որ կեանքը միջոցի մէջն է տեսար անշուշտ որ ամենուն սկզբունքն ալ առանձին առանձին տու օգտակարն չարժին է. տեսար նաև որ կայ շարժում մ'ալ բայց առանց միջոցի, ըմբռնէ հիմայ թէ աղղի մը շինութեան համար պէտք եղած միջոցներն են նախ Աստուածապաշտութեան գերազոյն ողին, կը հրաշագործէ. սերը ամէն բան կը միացնէ, ամէն միութիւն կարօղութիւն կը ծնին կարօղութեան մէջն է հարուստը՝ աղքատը՝ խեղացին՝ անխելքը՝ քաղաքացին՝ դիւղացին՝ դըրսեցին ու ներսեցին, աշխարհական ու կղերը, էսնաֆն ու ամիրայն, էֆէնտին ու չէֆէնտին, առ հասարակ ամէն տնոնք, որք միօրինակ հզօր միջոցներն են մեր սկզբունքը յառաջ տանելու, և ահա՛ այս ամէնը ըսել է այնպիսի հաւատարմութեան մը մէջ կը մտնան, որ նոյն իսկ սիրոյ աղատութիւնը կը արամադրեն բարեկամ բարեկամ. այս համակրութեան դուրս, այս միջոցներէն հեռի կեանք բնութիւն՝ գերեզման բնութիւն է. ահա՛ ես այսչափ զիտէի, այսչափ ըօրքիդ, պարտքս. դու կուզես մահն ընտրէ, կուզես կեանքը. կեցի՛ր բարով, եթէ ըսածներս սիրելի իմանամ դարձեալ կը տեսնուիմ :

ՀԱՅՈՑ ՏՈՒՆ ԵՂԱՒ ՀԱՅՈՑ ԳԵՐՆԱԳԵՐՆ

Շարունակութիւն, տես Թիւ 7

Սակայն կը հարցնենք, բնաւ սոյն տանը վերականգնման և թէ որք Հայ աղուն գէթ վերստին հիւղիկ մը չիներ. փափաքողներ չեղան, և թէ՛ հայրենի տան անտերունջ վաւական ձեռն տալու և թէ՛ նոյն թշուառութեան վերջ տա-

լու, և նոյն ցաւոց ու աղետից դարման մը բնելու զգայուն սիրտ ունեցող մարդիկներ երեսն չեղան :

Անտարակցա թէ կրնան, սակայն ո՛ւր է իրենց գործած, ո՛ւր է ըրածնին, ի՞նչ եղաւ, ի՞նչ տեսանք, ո՛վ ձեռք տուաւ Հայ գաւկին, ո՛վ խնամեց Հայու գաւակ, ո՛վ տառապեալ հայրենակցաց աչաց արտասուք սրեց. մենք հոս կը խօսինք, առատ առատ կը ձեռնք, պօղ պօղ կը ջարդենք, բայց կարծեմ մեր խօսքեր՝ մեր ախանջներն անգամ չլսեր. աղէկ վարձուեցանք խօսելու, իսկ դործելու բնաւ ոչ : Խօսինք ու գործենք, խօսելու համար նիւթ չպակիրք. սակայն գործելու համար շատ պէտքեր ունինք. քիչ մ'ալ անոնց վրայ խորհինք, հինգ խօսինք, գոնէ մէկ գործենք :

Մարդս ի բնէ տրամադրուած է խօսիլ. որովհետեւ ասուն, խօսուն, մտացի ու բանաւոր էակ մ'է, բայց միթէ կըրնանք ուրանալ թէ՛ գործելու ալ տրամադրուած չէ մարդս, կամ թէ կրնանք ըսել թէ՛ մարդս միայն խօսելու համար ստեղծուած է ու գործելու բնաւ ոչ, հարկաւ չպիտի կրնանք ըսել. ուրեմն գործենք :

Գործելը կը բովանդակէ իւր մէջ մարդուս կեանքը, կը սիրէ՛ գործել ապա և կը սիրէ ապրիլ. Ապրելու համար գործել և խօսալ թէ իր անձը և թէ իւր անունը անմահացնելու համար, պէտք է միշտ աղէկ գործել, ինչ որ կը վայելէ իւր բանավարութեան ու նախան ճակատին. եթէ Հայ աղան գործէ սոյն օրինակ՝ անշուշտ պիտի կանդնէ իր հայրենի տուն :

Ար հետեցնենք մեր խօսքերուն թէ՛ մեր աղետալի վիճակին պատճառ մենք ենք, թէ մեր աղղային գործոց ասանկ երեսի վրայ մնալու պատճառ մենք ենք. թէ մեր գաւառացին Աղղայնոց քաջած օրտակաւոր աղետից և կըրած վիշտերուն պատճառ մենք ու գարձեալ մենք ենք. վասն զի կարդալ գրել ու խօսիլ սորվեր ենք, բայց դործել բնաւ ոչ :

Գիտէ՛ք թէ ասկէ ինը տարի առաջ 1860 ին Հայոց տան հարազատ զաւակունք արթնցան, զգային իւրեանց թշուառ վիճակ, զգային իւրեանց անպատասխար կենցաղավարութիւն, յուշաբերեցան, տեսան թէ մերկ են իրենց հայրենի զրեւառոց, զուրկ են հայրենի տան անուշիկ ու սնունդից հացին, ծաւաւ են՝ ու Եփրատոյ ջուրն կը պապաւկին, մէկ խօսքով 1894-դ արքը աղղեց իրենց սրտից մէջ՝ որոնել իրենց թշուառութեան պատճառներ ու ճանաչել իրենց բարեկամը՝ ո՛հ թշնամին. ուստի ձեռք առին աղղային պատմութիւններ աղղային մատենաներ, ու օրական թերթ թեր ու հանգէտներ, որոնք Հայոց տան մեծութիւն, ընդարձակութիւն և փառաւոր շինուածոց յատակագիծն՝ ու նըկարագիր կը ներկայացնէին :

Խորհրդաց վայրիկ մը սոյն յատակա-
գիծին վրայ, չափեց, ձեռնց և իրեն
համար խիստ մեծ դուռն, որովհետեւ
նախնի Հայոց տունն ունէր 30-40 միլիոն
բնակիչ, և արդի մնացեալ 4 միլիոն
Հայոց համար խիստ մեծ դուռն նախ-
նական յատակագիծով բնակութիւն մը
կանգնել, և արդէն իւր ոյժէն ալ շատ
վեր էր. ապա ձեռք զարկաւ և իր կա-
րողութեան չափը կշռելով փոքր ու
մասնաւոր յատակագիծ մը պատրաստեց
որպէս զի Հայ տղուն կենցաղավարու-
թիւնն ուղղուի, և զայն օգտատիրաւ, և
բարեխնամ կայսեր հրամանաւ վաւերա-
ցնել տալէ ետք, տուաւ իր պաշտօնէ-
ին ձեռք, եւ բաւ «ա՛ն» այս յատակա-
գիծ, ուխտէ, որ Հայ գաւկի՛ն տունն այս
յատակագիծին օղջութեամբ մեծու-
թեամբ և ամէն հանգամանօք յար և
նման կանգնես, աստուած իմ:

Առաջ, ընդունեց մեծագոյն պաշ-
տօնեայն այս յատակագիծն, ուխտեց ու
երգում քրաւ Հայու տան զաւակաց առ-
ջեւ և աստուածային տաճարի մը մէջ Աս-
տուծոյ դէմ, որ ընդունած յատակագի-
ծով ճարտարապետէ իւր տաղանդ, ու
հանձար ու գէթ առ ժամն փոքրիկ
հիւղիկ մը կանգնէ Հայ տղուն պատըս-
պարանայ տեղի:

Սակայն կը հարցնենք թէ մեծագոյն
պաշտօնեայն կեցաւ իւր ուխտին և
երգման վրայ հարտատուն, ասոր ճշ-
մարիտ պատասխանը, ո՛չ է. վասն զի
նստաւ աթոռ, առանձնացաւ իւր սեն-
եակ, ուր չորս պատի մէջէն յիշէր կար-
ծեալ, թէ ինձմէ դուրս Հայ կայ, գեռ թէ
անոնք ալ ինձ նման հանգիստ են. թէ
անոնք ալ գոհ են իրենց վիճակէն, կամ
թէ ես ի՛նչ ուխտ քրի, ասոնք ամէն
մտայաւ ու այն յատակագիծն ծաւեց,
ծբարեց մէկ կողմ դրաւ:

Գործաւորներ բնորեց առջի բերան
ինքն ու Հայ տղան, գիտես թէ ինն
ստորուն վարձով վարձեցին, և այն
գործաւորներն ալ ամբողջ այս ինը տա-
րին քնայան, և Խրիմեան Հայրիկ, կը-
սեն գուցէ զանոնք արթնցնէ ու իրենց
պարաք ճանչցնէ, այս վարձկան ու
քնայող գործաւորներ Հայ էին. բայց
նոցա համար ուր առաւօտ, հոն երեկոյ-
ուր հաց հոն հողի կուտան, ուր ոսկի
հոն գերեզմանին անդամ կը փորէին.
ուր աթոռ, բարձ, իշխանութիւն, հոն
կը բազմին, և ո՛վ կը մտածէր Հայ
տղուն մերկ անօթի և ծարաւ ըլլա-
լը. ո՛վ կը մտաբերէր, թէ մենք
Հայ գաւկի՛ն գէթ հիւղիկ մը կանգ-
նելու համար ընտրուած գործաւոր-
ներ ենք, որի՞ն մօքէն կանցնէր թէ
Հայուն տղան ապագայ բարւոք կենցա-
ղավարութեան յատակագիծը իրենց
յանձնուած էր. մէկ խօսքով որի՞ն հո-
գը էր ճանաչել իր պարտքը, քանի որ
պարտք քարոզողը իր պարտուցը գէմ
կը վարուի, թէպէտեւ ճշմարիտ խօսելով
նոյն իսկ գործաւորները ձեռնթափ
ըլին զինք:

Ասանկ մորմոքանաց արժանի պարա-
գայներուն մէջ ալ չկարաց ժուժել ու
համբերել Հայ տղան, Խորհրդաց իր
ստարաբաղդութեան վրայ, տեսաւ թէ
վերջ չունի իր վիշտեր, սկսաւ առիւծի
կորիւններու նման մանչել «ուր է իմ
հիւղիկս» եթէ կորսուի հայրենի տունս.
ուր է յատակագիծը ձեռքէս ընդունող
ճարտարապետը ու գործաւորներ. ի՛նչ
ըրին, ի՛նչ գործ տեսան, ահա անցաւ
երկար տարիներ, պէտք է գործել կամ
հրաժարիլ, ուստի եթէ գործէ բարեաւ
վայելէ իւր դաս, և եթէ հեղդանայ ու
անտարբեր կենայ իմ ցաւոցս, պէտք է
թողու իր դաս, ասանկ վճռեց. և կատա-
րեցաւ իր արդարութեան վճիռ ճայնով:

Հիմայ դառնանք մենք մեզի և հար-
ցնենք ի՛նչ պիտի ընենք. ես
կըսեմ թէ՛ մենք ալ բնաւ ընելիք մը
չունինք, որովհետեւ Խրիմեան Հայրիկն
պատրիարք ըրինք, նա ամէն բան ինք-
եին կը հողայ, ովսմաններով, կեցցե-
ներով, առօք փառօք ընդունեցինք,
տարինք պատրիարքարանէն զինք ներս
դրինք, և ըսինք հասանք մեր փափա-
քանայ, կատարեցինք մեր խօսք, ալ
ասկէ ետք ձեր սրբազնութեան գործ-
քերը տեսնալու կը փափաքինք:

Չորս միլիոն Հայ ժողովուրդ և մէկ
Խրիմեան Հայրիկ: Չորս միլիոն Հայ
ժողովուրդեան նահանգաց, գաւառաց,
քաղաքաց և գիւղօրէից բեռ բեռցու-
ցինք Հայրիկի ուս, առանց մտածելու
թէ այն բեռի տակ գուցէ մեր սիրուն
Հայրիկն նուաղի, և միթէ այսքան ան-
գութ էիք դուք Հայու տան զաւա-
կունք, այսքան անագորոյն սիրտ ունէ-
իք դուք, գիտեմ թէ՛ յօժար է Հայրիկն
այս վերցնելու. ինչպիս հեղինակ Յի-
սուս Բրիտոս վերցուց միայնակ քա-
ւաթիւ Ս. Խաչ ու զայթ ի զայթ ոտք
առնելով ելաւ Գողգոթայի տար. առ-
կայն Կիւրենացի Սիմոն ճամբուն մէջ
տեղ վերցուց Ս. Խաչ իւր ուս. ուրեմն
չկայ Կիւրենացիներ, չկայ Սիմոններ, որ
Հայրիկին ուսն առած խոչին օղենն, զի
Հայոց տուն նորոգուի:

Հայրիկ Հայրիկ թող Ձեր սրբազ-
նութեան անհող ըլլայ. եթէ դուք էք
մեր Հայրիկ, մենք ալ արդէն ուխտած
ենք ըլլալ Ձեր սրդիք. միայն թէ Ձեր
սրբազնութիւն առեալ Խաչի դրօշակ իւր
ձեռք ու մեր սրտեր վառէ, Յովնէիայ
Ղիսնդայ, ու Սահակայ հրով, որք մե-
ռան քո և մեր սիրելի աւարայրի մա-
հարչաւ. դաշտին մէջ: Ս.յն դաշտին ուր
էր նախ Հայոց տուն փառաւոր, և հի-
մայ Հայոց գերեզման սգաւոր:

Հ. Վ.

Հետեւեալ նամակը և ի ներկայու-
թեան Ամենապատիւ Խրիմեան Ս. Հօր
խօսուած ճառերը կը հրատարակենք, և
յետոյ մեր գլխաղութիւնը կը յաւե-
լունք:

... Խաչիկը

Երէկ Ամենապատիւ Սրբազան Աստ-
րիարք Հայրը առաւօտուն ժամը Յին
իւր. Սիմէօն Եպիսկոպոսի և երկու
Արժ. վարդապետաց հետ Աղգ. Հիւան-
դանոցի այցելութեան երթալով բոլոր
յարկերը պտրտեր, և գտնուող պա-
տասարերը վիճակն ու կացութիւնը զատ
զատ հարցնելէ և տեղեկանալէ ետեւ օրհ-
ներ է զամէնքը:

Նաև դպրոցի տղայքն ալ ընտիր
խօսքերով խրախուսեր է ուսման մէջ յա-
ւաճադիմելու և իրենց ծնողացն ու ազ-
գին պիտանի անձինք ըլլալու: Արդ-
մեծապատիւ Տէր՝ նորին Սրբազնու-
թեան այս այցելութենէն Հոգաբարձու-
թեանս Խորին շնորհակալութիւն յայտ-
նել հաճեցէք:

Գրասեն. Հիւան. Սրժ. Հոգաբարձութիւն
Նոր-խան. Թ. 49 Աղգ. Հիւանդանոցի
1869 Նոյեմ. 24 (Կնիք)

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր

Այսօր բոլոր իմ ընկերացս կողմէն այս տը-
կար ձայնովս անոնց և իմ ներքին որդիական ըզ-
գացումները կը յայտնեն թող զինանի Ձեր Սըր-
բազնութիւնը սակաւ ինչ այս ձայնին ունկնդիր
ըլլալ, զոր կը բարձրացնէք դէպի այն, որ բո-
լոր հոյոցս և մասնաւորապէս մեզ նմաններուն
ճշմարիտ հայրն է: Այժմ դուք էք ան հայրը որ
Հայտատանի ամէն օրդիմները Ձեզի զաւակ բաժ-
նէք, ու անոնց համար քրած այնչափ աշխատու-
թիւննիդ այսօր ճշմարտապէս հայր Հայառանի
կաշուելու արժանի կընէ զՁեզ: Ձեր քրած բա-
նայը փոխարէն ինչ կրնայ ընել Հայն ալ, նա
ուրիշ բան չէր կարող Սրբազան, չունէր՝ այն
թաղը ու սրակը, որ ձեր Անարատ ճակտին վրայ
դետեղէր. չունէր այլ ինչ, բայց թէ՛ հովառ-
կան դատաղան մը. որո՞ւ կրնայ յանձնել զայն
զինքը վարելու, եթէ ոչ ձեզ նման ընտիր ազ-
գասիրի մը:

Ահա ասիկ Հայն ալ սրտաւր կընար ընել
ու ըրաւ, այսու ամենայնիւ Սէրը իր փոխարք
պաշտօնը կատարեց, կը մնայ մեզ քառ օրինի
վայելել զայն. բաղդին աբել. մեզ ամենէն առաջ
ծախեց. և ուրախ սրտիւ զայն ողջունելով ահա՛
փառք է մեզի, որոյ Հայրական զրկացը մէջ
որդիական կարօտիս կը լցնեմք. սիրուն Հայրիկ
որ իմ ձայնս-կարող չէ ներքին այս քաղանի
խորհուրդները քառ արժանայն բացատրել:
Այժմ դուք ինչպէս Հայտատանի զաւակները
մինչև ցայժմ միթէ արած էք իրենց թշուառու-
թեանցը հանապազ քաժանորդ ըլլալով, այ-
սօր ալ կուգար զմեզ միթէ արելու, միթէ ար-
անք մը որ ճշմարիտ Հօր մը կը սրտակոնի. միթէ
թաղութիւն մը որ այս մտայնած յարկին գրեթէ
մոտեցած որբերուն անգուզակիւն է. ուրախու-
թիւն մը վերջապէս որ կուգայ մեր սրտի աւե-
րակները ծիրանազգեստ զարդարելու, Հայրիկ
այս միթէ արութեանդ փոխարէն առ սրտերնիս,
որուն մէջն եմք մեք:

1869 Նոյ. 23 Ի Գիմայ համայն Աշակերտաց
յեկտի-դալէ Աղգոյին Հիւանդանոցի
Ս. Փրիլեան Վարժարանին
Մեքոն կարապետեան

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր

Մինչդեռ մէկ քանի Հայ դպրոցաց աշա-
կերաները փաթակն սիրողն Ձեր հայրու-
թեանը ներկայանալ և իրենց կարօտայ խոն-
ջելուք:

դադարանքը Չեզ մատուցանել, հա՛ Սահա-
կեան սահունքս ալ ն յն վսեմ տառապանքներ
երբ կը պատրաստուէինք ա՛յս Հայրութեանդ
հերկոյանալ և մեր սրտից խորտակէն ու սիրտ-
զեղ խնարհ ողջմիտ Չեզ Սրբազնութեան ու-
տիցը սփռել, ո՛հ բարեբաղդութիւնը կը փոխէ
մեր դիտումը, Չեզ ցնծալից սոյնեղութիւնը տոբի
մ' է երջանիկ առիթ մ' է, որով բաղդն ունիմ
ընկերակցաց և իմ սիրավառ ու կարօտ զգացմունե-
քը թափմանելու :

Հայրիկ մեծ նշանակութիւն ունի, որ աղ-
բը զՉեզ, իրեն հովաւապետ ընտրեց, այո՛, աղ-
բին Յոյսը մեծ է, և զ'այս դուք պիտի պատկէր
ազգին համոզումն է, որ դուք պիտի լսէք ու մի-
անգամայն դարմանէք իւր վշտերը : Մեծ է Չեզ
կոչումը : Դուք այսուհետեւ ազատ պիտի դարմա-
նէք մեր հայրենի աւերակաց մէջ տարող Հայ եղ-
բարց ցաւերը որ մերն ալ են, մերը՝ որ թափուր
հեջը շոյրենեաց նուիրական սեղերէն, մեր բուն
Հայրենակիցներէն, դուք պիտի վերականգնէք
Հայաստանը՝ որ իւր սղալընիկ և տխուր աւերա-
կաց կատակներուն հետ խառնած է Հայոց չի՛ն-
եալ փառքերը, պիտի վերականգնէք Հայաստանը
որոյ հողերը նուիրագործեալ են մեր նախահայրց
արեւմուրը և արեւմուրը : Ա՛յ Հայրիկ, ո՛հ աղբեր-
դուք Հայրենասիրէր, դուք, դո՛ւք միայն կրնաք
Հայոցո աղետորով հեծեծանքները մեղմել, նու-
իրական է և մեծ Չեզ կոչումը, Հայրիկ :

Հայրիկ, ինչպիսի է, որ մարդս համակրութեամբ կ'ապրի
անով կը շարժի կը գործէ՝ և անով կը վերջանայ
Համակրութիւնը որտեքու բացարձակ տէրն՝ ու
ընկերակցութեան գեղեցիկ կապն ու կեանքն է,
Համակրութիւնն է որ կապեր է դմել Աստուծոյ
հետ, ընկերակցութեան հետ և մասնաւորապէս
մեր ազգին հետ, զերբնականի մը կապն է, որ
դրած է ընտելեան մէջ զսէն ու պարտաւորու-
թիւնը. առիթ ոչ ոք կրնայ բաժնուիլ, առ այն
կը շարժինք միշտ, ամեն ազգային յառաջդի-
մութիւն ու բարօրութիւն անկէ կաղերքի :
Ամենապատիւ Հայր, համակրութիւնն է որ կա-
պեր է զՉեզ Հայ որոյց հետ, հայ մանկուայն
դաստիարակութեանը հետ, նոյն համակրու-
թեամբ է որ նախապէս պատուցելը ազգային
անկեղծ պատասխարանը, պատուեցիք և յետոյ աւե-
րածոյն Ամամթիւայն, այս օրը յիշատակաց արժա-
նի է Սամաթեացոյն համար, Սամաթեացին այ-
սօր զՉեզ սիրոյ և համակրութեան ժպիտներով
կողմագործէ, և վերջապէս Սամաթիւայն ինդա-
ռիթ տեսնելով համակրութեամբ առիթն շարժեալ
ձեր սիրտընդ ողին. կուգայ տարաշխարհիկ Հօ-
րգ զրկախառնութեանց և սիրոյն կենսաստե ճա-
շտիկ վայելելու, որ Հայուն փրկութիւնը ու կեան-
քն է :

Ընդունէ՛, արդեսէր Հայր, ընդունէ՛ քոյ որդւոյդ
կարօտալից խանդաղատանքը և անկեղծ շնորհա-
կալեացը հաւատովն՝ որ առ Չեզ ունեցած համակ-
րութեան փոխադարձ սրգաթիւնն է :

69 Նոյ. 23 Աշակերտ Ս. Սահա-
Սամաթիւա կեան Վարժարանին
կարգեալ Յարութեան

ԽՐԻՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ԳՈՐԾԸ

Շարժումը կենսականին ողջապահիկ
ողին է. Նոյ. 23 ին կիւրակէ առա-
ւօտ ժամը Յին միջոյնը շարժեցու-
թիւնովն ամենապատիւ Ս. Հայրիկը
Ազգ. Հիւանդանոցի խղճալեաց սոյն-
ութեան երթարու. ուր հասնելով մէկ
քառորդ միջոց հանգչեցին ետքը, ամեն
յարկերը մասնաւորապէս՝ շրջեցաւ, ա-
մէն մեկ պատասխարեցոյ գրեթէ առան-
ձին առանձին կացութիւններն հարցոյց,

ու անոնց ակնկալած միտքարտիւնը
չզրացաւ հայրական վայելուչ քաղցրու-
թեամբ. հուսկ ուրեմն ուղեորեցաւ 'ի-
Վարժարան, որոյ սեղանատունն ու
ննարանը շրջելով դնաց նախակրթարան
և յետոյ ուսումնարանին մէջ պատրաստ-
ուած դպարաշէն կամարին տակ նստե-
ցաւ, որուն վրայ "Կեցցէ Ս. Հայրիկ,
գրուած էր, այս միջոցին աշակերտք մի-
աձայն ու դաշնակաւոր երգերով ողջու-
նեցին իրենց կարօտեալ Հայրիկը, և յե-
տոյ աշակերտաց մին մասնաւոր ճառա-
խօսութեամբ մը բոլոր աշակերտաց ու-
րախութիւնն ու համակրութիւնը յայտ-
նեց Նորին Սրբաշնութեան. յորմէ ետ-
քը "Հեռի եմ Հայաստանէն", երգը եր-
գեցին, այն տունն Ս. Հայրիկը սիրալիւր
և յուսաւոր բանիւք որք աշակերտաց
ակնկալութիւնը լեցուց, որոյ համառօ-
տութիւնն է այս :

Անցեալ օր ձեր Հայրիկը շնորհա-
ւորելու այցելութիւն մը բրիք, ևս ալ
ինչպէս պարտաւոր էի, ահա՛ ստալին
այցելութիւնն ձեզ բրի. "հեռի եմ Հա-
յաստանէն", բառը ինծի սեպհական ե-
ղաւ, բայց ճշմարիտն ըսեալ Հայաս-
տան առեւի ձեզ կը կարօտի, և ժամէ
'ի ժամ զձեզ կը կոչէ, ու ես զձեզ հոն
խցկելու չպիտի մոռնամ. այս յարկիս
մէջ կան հիւանդներ, որք դարմանուիլ
ետքհաղիւ իրենց կեանքը ինքնանկ,
կան ծերեր, անոնք այլ ևս գործելու
անձեռնհաս 'ի շնորհս Ազգիս պիտի աղ-
բին հոս կենաց չընանին աւարտելու.
անոնցմէ Սզգը վերանորոգութիւն կեն-
դանութիւն չապտեր. այլ եթէ հոս
կենդանացուցիչ մաս մը կայ այն մի մի-
այն դուք էք սիրելի դաւաններս, դուք
այլոյ պէս մէկ հօր կամ մօր բաղդին
ու շնորհացը տակը չէք, այլ երջանիկ
քան դամեանին տաճկատանի երկուք
ու կես միլիօն Հայոց բաղդին ու շնոր-
հացը զաւակներ էք. և իրաւամբ կըս-
պտուի, որ դուք այս լուսաստու վայ-
րէն ձեր մարքերը դաստիարակութեան
լուսովը վառէք, և դառնաք մեր Հայոց
տան միտապատ խորշերը լուսաւորելու.
այս կերպով մեծ է ձեր կոչումը . . . » :

Այս սիրալիւր խօսքերը աւարտելով
օրհնեց զամենեւին, և երբ պիտի եր-
թար, աշակերտք "մնաս բարեաւ", եր-
գեցին, ուր Ս. Հայրիկը երգն ընդ մի-
ջելով "չէ՛ մնաս բարեաւ" չեմ ընդունիր
եւ դեռ շատ պիտի դամ", ըսաւ, և այս
օրինակ համաքրութեամբ լցոյց զամե-
նեւին, և հիւրանոցը պարզ ճաշ մը ընե-
լին ետքն Ազգային Հիւանդանոցի տու-
մարին մէջ հետեալը գրեց, ու ժամը
8 ու կէսին մեկնեցաւ 'ի Սամաթիւա, ուր-
կէ յառկապէս Թաղ. խորհրդոյ Մեծ.
անդամաց անոնք 'ի կողմանէ թաղեցւոյ
պատգամաւոր եկան Նորին օրհաղեա-
լութիւնը հրաւիրելու :

Ահաւասիկ Ս. Հայրիկին արձանագ-
րութեան պատճէնը :

"Ազգային հիւանդանոցին այցելու-
թիւն ընելով, բաւական բարեւոր վի-

"հակի մէջ նկատեցինք. բարեկարգ ու-
թեանց մասերը ըստ արժանւոյն բարե-
"քած է. և օր ըստ օրէ բարեւորելու
"յոյս կընծայէ, երբ ազգային օժանդա-
"կութիւն առատ նպաստ մատուցանէ.
"առ այժմ այսչափով գոհ լինելով, մեր
"արտի շնորհակալութիւնը կը յայտնենք
"առ հասարակ հոգաբարձուաց, և ամէն
"հաւատարիմ գործակալաց այս արձա-
"նադրութեան մէջ » :

Վարդապետութիւն

"Խրիմեան Հայրիկ :

Ս. Հայրիկը Սամաթիւա հասաւ. ուր
երգերով և մեծ համակրութեամբ ըն-
դունեցին զինքը, և վարժարանի յառա-
ջադէմ աշակերտներէն երկու ազգու-
ճառախօսութիւններ ըրին, որոց գրե-
թէ 'ի պատասխանի Ս. եկեղեցւոյ մէջ
ժամի մը չափ միջոց իւր սրտի վսեմ
զրացումները արտայայտեց ժողովր-
դեան և այսպէս հայրական ոգին յամե-
նեւին գեղեալ ուղեորեցաւ 'ի պատրիար-
քարան, ուր "Կեցցէ Խրիմեան", բառե-
լով ժողովուրդը իւր բաժանումը կնքեց :

Նոյ. 22 թուվ հրատարակուած հա-
նելուկը Խրիմեան Հայրիկին ՍԻՐՏՆ էր

ՀԱՆԵԼՈՒԿ

Եւ մէկ անշարժ մարմին մ' եմ,
Զիս շատերէն կը պահեմ.
Բայց դիտե՛ս, որ տեղս բնաւ չեմ կենար,
Այլ կը շրջիմ անդադար :

Ինձ դեմ արտունջ եղաւ շատ,
Թէ չեմ ուղիղ, չեմ աղաւ,
Թէ պէտ ուղիղ դացի, աղաւ շարժեցայ
Սակայն անանող խիտ քիչ կայ :

Իրենց ուղած կերպերով
Աշխատեցայ օրերով.
Բայց չէ՛ ըսին. քու ընթացքիդ մէկ օ-
րէնք

Սնշուշտ պէտք է որ դնենք :

Ըսին ըսին պօռապին,
Չայնեքին շատ մեծցուցին.
Տեսայ ձայն շատ, սակայն օրէնք՝ ոչ ուրէք
Խօսեցայ, թէ դուք գիտէք :

Ահա կերթամ եւ ստիկ,
Ձեզ արժանին դող հսկէ.
Իերէք մարմին մը, որ ըլլայ յորաշարժ,
Աստուած պահէ զայն անշարժ :

ԽՐԻՍՏԱՆԻ ԵՒ ՏԵՐ ԼՐԱԳՐՈՅՍ

ՍՈՄՈՆ Հ. Մ. ՖԵԼԵԿՍԱՆ

ՏՆՇՐԷՆ

Գ. ՖԵԼԵԿՍԱՆ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԳԱՆՈՑԻ

ՅԻՒՍՈՒՖԵԱՆ ԽԱՆ